

О. А. Каниболоцька,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

КОМПЕНСАТОРНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ МОВНИХ ВУЗІВ

Стаття присвячена дослідженню питання розвитку стратегічної компетенції в рамках розвитку інішомовної комунікативної компетенції студентів мовних вузів. Аналізується процес розвитку та інтенсифікації професійної компетенції на основі збагачення мовного досвіду студентів.

Ключові слова: *стратегісна компетенція, міжкультурна комунікація, вища школа.*

Статья посвящена исследованию вопроса развития стратегической компетенции в рамках развития иноязычной коммуникативной компетенции студентов языковых вузов. Анализируется процесс развития и интенсификации профессиональной компетенции студентов на основе обогащения их языкового.

Ключевые слова: *стратегическая компетенция, межкультурная коммуникация, высшая школа.*

The article investigates the development of strategic competence as part of foreign language communicative competence of students of language schools. The process of development and intensification of professional competence on the basis of enriching of students' linguistic experience.

Keywords: *strategic competence, intercultural communication, high school.*

У сучасних умовах розвитку глобальної інформаційної, науково-технічної та освітньої взаємодії, інтеграції України у світовий та європейський простір ділянка перетину культур різних народів збільшується за рахунок появи спільного для всіх освітньо-культурного простору. Цьому сприяє не лише стрімке зростання міжнародних контактів між представниками різних етнічних культур, але й налагодження тісних зв'язків між мікро- або субкультурами, що належать до однієї національної лінгвокультурної спільноти. Поступово приходить усвідомлення того факту, що культурні відмінності відіграють важливу роль у ділових відносинах і можуть суттєво вплинути на кінцевий результат співробітництва. Питання про підготовку фахівців до співіснування в умовах все- зростаючого багатокультурного суспільства і створення освітнього простору, який допоможе застерегти від дискримінації, відторгнення, насильства та конфліктів, пов'язаних із взаємодією різних культур та світоглядом різних народів, постійно є одним із важливих питань освітньої політики. Міжкультурна комунікація стає прикметною рисою сучасного українського суспільства, а її розвиток – одним з пріоритетних напрямів системи освіти.

Нова парадигма сучасної освіти в умовах реформування всіх сфер життєдіяльності людини висуває в числі пріоритетів формування цілісної особистості студента як системоутворюючого фактора освітнього процесу з певним набором суб'єктивних властивостей, таких як незалежність, самостійність, здатність до саморегуляції, подальшого саморозвитку, що дозволяють в сукупності успішно адаптуватися в мінливих соціально-економічних умовах, бути конкурентоздатною. Компетентнісний підхід отримує в освіті все вищий статус завдяки його закріпленню в якості нормативного конструкту в ряді офіційних документів, у яких вказується необхідність врахування глобальних тенденцій у досягненні якості освіти в напрямку формування в студентів ключових компетенцій.

Проаналізувавши наукову літературу, присвячену проблемі компетентнісного підходу, виникає проблема чіткої різниці між поняттями «компетентність» і «компетенція». Так, деякі вітчизняні дослідники (В. Болотов, В. Серіков та інші) застосовують тільки термін «компетенція», ототожнюючи його з «компетентністю»; інші (Ю. Татур, А. Хуторський) вживають обидва терміни, вважаючи їх синонімами; ряд учених (І. Зимова, Ю. Фролов, В. Шадриков) розділяють ці поняття. Існує й проблема відбору універсальних, ключових компетенцій, які є базовими на тому чи іншому ступені освіти. Проте всі дослідники єдині в тому, що «компетенція» – це інтегроване поєднання знань, умінь, навичок, здібностей і особистісних якостей; єдність теоретичного знання і практичної діяльності, універсальна мова опису результатів освіти на світовому рівні в цей час.

На думку Г. Селевко, компетенція – готовність суб'єкта ефективно організувати внутрішні і зовнішні ресурси для постановки і досягнення мети. При цьому під внутрішніми ресурсами розуміються знання, вміння, навички, позапредметні вміння, компетентності (способи діяльності), психологічні особливості, цінності та інше. Компетентності – якості, набуті через проживання ситуацій, рефлексію досвіду. Складовими елементами поняття «компетенція» є: знання (набір фактів, необхідних для виконання роботи; інтелектуальний контекст, в якому працює людина); навички (володіння конкретними засобами і методами виконання певного завдання); здатність (врожена схильність виконувати певне завдання, приблизний синонім обдарованості); стереотипи поведінки (видимі форми дій, що вживаються для виконання завдання, прояв цінностей, етики, переконань і реакції на навколишній світ); зусилля (свідомий додаток у певному напрямку ментальних і фізичних ресурсів). Таким чином, загальним для всіх наведених вище визначень є розуміння компетенції як здатності особистості справлятися із найрізноманітнішими завданнями, як сукупність знань, умінь і навичок, які необхідні для виконання конкретної роботи; загальна здатність і готовність особистості використовувати знання, вміння та узагальнені способи дій, засвоєні в процесі навчання, в реальній діяльності, реалізовувати їх у мінливих умовах сучасного світу. Іншими словами, компетенція – це «знання в дії».

У рамках компетентнісного підходу, як правило, визначаються такі види компетенцій: ключові, базові та функціональні. Під базовими компетенціями розуміються компетенції, що відображають специфіку певної професійної діяльності. Функціональні компетенції – це сукупність характеристик конкретної діяльності, які

відображають набір функцій, характерних для певного робочого місця. Ключові компетенції носять найбільш загальний характер, вони універсальні і можуть застосовуватись у різних виробничих і життєвих ситуаціях. Термін «ключові компетенції» вказує на те, що вони є ключем, підставою для інших компетенцій, більш конкретних і предметно-орієнтованих. У той час володіння ними дозволяє людині бути успішною в будь-якій сфері професійної і громадської діяльності, в тому числі і в особистому житті. Ключові компетенції дозволяють людині досягати результатів у невизначених, проблемних ситуаціях. Вони дозволяють самостійно та у співпраці з іншими вирішувати проблеми, тобто справлятися з ситуаціями, для вирішення яких ніколи немає повного комплексу напрацьованих засобів. Згідно з А. Кармановим, ключові компетенції – це цілісна система універсальних знань, умінь, навичок, а також досвіду самостійної діяльності й особистої відповідальності студентів.

А. Хуторський стверджує, що ключові компетенції відносяться до загального мета-предметного змісту освіти і конкретизуються на рівні освітніх галузей та навчальних предметів для кожного ступеня навчання. До ключових компетенцій вчений відносить: ціннісно-сміслові компетенції; загальнокультурні компетенції; навчально-пізнавальні компетенції; інформаційні компетенції; комунікативні компетенції; соціально-трудова компетенції; компетенції особистісного самовдосконалення. В якості провідної цілі освіти в інформаційну епоху може стати мотивація до навчання, пізнання та творчості впродовж усього життя і формування «компетентності до оновлення компетенцій», що дозволяють кожному вибудовувати власну освітню і навіть життєву траєкторію. Компетентнісно-орієнтована траєкторія освітнього процесу сучасного вищого навчального закладу вибудовується відповідно до вимог, в числі яких – орієнтація на особистість студента, його інтереси, здібності; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів; поєднання інтересів держави, суспільства і особистості.

Найважливішою метою при підготовці викладача іноземної мови є формування ключових компетентностей, що лежать в основі професійної компетентності. На основі аналізу праць, присвячених навчання іноземним мовам, можна виділити комунікативну, методичну та технологічну компетентності. У сучасних дослідженнях іноземну комунікативну компетентність тлумачать як необхідний людині рівень сформованості досвіду міжособистісної взаємодії щоб успішно функціонувати в суспільстві з огляду на власні здібності й соціальний статус.

Звертаючи увагу на об'єкт та предмет нашого дослідження, значущими структурними елементами іноземної комунікативної компетенції для нас постають: *лінгвістична (мовна) компетенція (соціолінгвістична); тематична компетенція*, що передбачає володіння екстралінгвістичною інформацією (це система знань професійних особливостей і реалій, етикетних форм мови і вміння користуватись ними в різних сферах ділового спілкування); *соціокультурна компетенція* (поведінкова, етикетна); *компенсаторна компетенція* (вміння домогтися взаєморозуміння; комплекс спеціальних мовних умінь, що характеризують рівень володіння іноземною мовою як засобом спілкування); *навчальна компетенція* (вміння вчитися, навчальні і компенсуючі вміння, вміння користуватися довідковою літературою тощо).

Одним із ключових компонентів комунікативної професійної компетенції є стратегічна компетенція, що є необхідною і обов'язковою умовою успішної мовної взаємодії. Під стратегічною компетенцією розуміється здатність з боку мовця компенсувати в усній чи іншій формі брак інформації, який може скластися між комунікантами, коли інформація була декодована одним із них не повністю. Суперечність виникає між поняттями «стратегічна компетенція» та «компенсаторна компетенція». Термін «компенсаторна компетенція» перетинається з терміном «стратегічна компетенція» (*strategic competence*) в зарубіжній методиці, зокрема, в європейській методичній школі. Слід підкреслити, що поняття «стратегічна компетенція» проникло у вітчизняну методику і отримало досить широке поширення (А. Залевська, І. Рапопорт, А. Пойменова, Р. Мильруд та ін.). Аналіз вітчизняної наукової літератури дозволяє нам виділити ряд підходів до визначення компенсаторної і стратегічної компетенцій: виділення компенсаторної компетенції як самостійного компонента комунікативної компетенції (І. Бім, Є. Гром, В. Сафонова); виділення стратегічної компетенції, що покриває компенсаторні навички та вміння, знання про комунікативні стратегії і володіння ними (Г. Жогліна, Р. Мильруд); виділення компенсаторної компетенції як аналога стратегічної компетенції (А. Миролюбов, Г. Трофімова).

Поняття «компенсаторна компетенція» характерна для методичної школи і передбачає вміння домогтися взаєморозуміння, вийти зі скрутного становища (І. Бім). У зарубіжній науці така компетенція називається «стратегічна». Найбільш важливими елементами в структурі компенсаторної компетенції є компенсаторні стратегії і компенсаторні вміння. Компенсаторна стратегія – діяльність з реалізації якогось числа цілей і заходів, що призводить до досягнення головної первісної мети – компенсації перерваного процесу комунікації внаслідок дефіциту мовних ресурсів. Компенсаторні стратегії можуть бути кооперативними (у вирішенні проблеми допомагає співрозмовник) і некооперативними (той, кого навчають намагається самостійно впоратися з виниклою проблемою). Мова йдеться про перекодування, підгонку під форми, переклад слів, опис замість називання, словотворення, переструктурування, міміку, жести та інше. При використанні стратегій добування інформації з пам'яті той, кого навчають не може відразу знайти потрібний мовний засіб, тому користується такими стратегіями, як очікування, користування семантичним полем, користування іншими мовами.

У дослідженні Ю. Молчанової вказується, що компенсаторна компетенція займає почесне місце в складі комунікативної компетенції, присутня і взаємодіє з кожною компетенцією на будь-якому рівні володіння іноземною мовою. Компенсаторна компетенція – здатність компенсувати перерваність чи недостатнє розуміння процесу емоційної комунікації іноземною мовою внаслідок дефіциту мовних засобів за допомогою вербальних і невербальних засобів. В основу вивчення компенсаторної компетенції покладено діяльнісний підхід, який дозволяє виділити такі компоненти в її структурі: знання, стратегії, вміння, мотиви і ставлення

до діяльності. Однак, зазначені складові є специфічними в силу особливої ролі компенсаторної компетенції – компенсувати процес комунікації.

У зарубіжній науці компенсаторну компетенцію називають «стратегічною компетенцією». При цьому такі науковці, як І. Бім, А. Тіхонова, а також Т. Фоменко зазначають, що термін «компенсаторна компетенція» не має однозначного тлумачення, не розкрито структуру компенсаторної компетенції, відсутній чіткий перелік компенсаторних умінь [3]. Є. Гром вважає, що «компенсаторна компетенція» передбачає сформованість таких іншомовних знань і вмінь, які сприяють подоланню труднощів, що виникли в процесі іншомовного спілкування» [2, с. 20]. Компенсаторна компетенція за визначенням Т. Фоменко і А. Тіхонової – це «здатність того, кого навчають залучати в умовах недостатнього знання нової мови наявні в нього знання, уміння і навички користування рідною або вже вивченою мовою» [3, с. 30]. Словник Є. Азімова дає таке визначення компенсаторної компетенції, як «здатність того, кого навчають залучати в умовах недостатнього володіння мовою, що вивчається, наявні в нього знання, уміння і навички користування рідною або іноземною мовою» [1, с. 107].

Ми вважаємо цілком логічним включення *компенсаторної компетенції* як самостійного компонента у зміст навчання у мовному вузі. В якості її робочого визначення ми подаємо таке: під компенсаторною компетенцією розуміється здатність індивіда виходити зі скрутних комунікативних ситуацій внаслідок нестачі мовних чи мовленнєвих ресурсів за допомогою застосування компенсаторних стратегій і умінь. Вивчення наукової літератури з досліджуваної проблеми дає можливість стверджувати наступне: структура комунікативної компетенції – це єдність взаємопов'язаних елементів, що володіють певною самостійністю. Вона включає в себе 6 складових, необхідних для формування у мовному вузі. Компенсаторна компетенція є самостійним і одним з важливих компонентів комунікативної компетенції і виступає як одна з цілей навчання у мовному вузі.

Таким чином, формування і розвиток компенсаторної компетенції дозволяє не тільки впоратися з дефіцитом іншомовних мовних засобів, але і подолати психологічні бар'єри при спілкуванні нерідною мовою, спричиняє формування психічних і пізнавальних процесів (пам'ять, мислення). Компенсаторні вміння дозволяють застосовувати навички різного ступеня сформованості. З перерахованих визначень випливає, що компенсаторна компетенція характеризується в таких термінах: знання, навички, уміння. У структурі компенсаторної компетенції виділяється такий його складовий компонент, як «стратегія», який разом із компенсаторними уміннями складає її зміст.

Література:

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Гром Е. Н. Содержание и формы контроля уровня сформированности иноязычной коммуникативной компетенции 10–11 классов школ с углубленным изучением иностранного языка: дис. канд. пед. наук / Е. Н. Гром. – М., 1999. – 20 с.
3. Фоменко Т. М. Компенсаторные умения при обучении информативному чтению на французском языке как втором иностранном / Т. М. Фоменко, А. Л. Тихонова // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 1. – С. 27–32.